

Joanna Dobkowska-Kubacka

 <https://orcid.org/0000-0003-0663-4357>

Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata

Jessica Zychowicz, Sztuka, feminizm i rewolucje w Ukrainie XXI wieku

Muzeum Sztuki Nowoczesnej
w Warszawie / Karakter / 2024 /
Seria: *mówi muzeum*

Jessica Zychowicz, *Art, Feminism
and Revolutions in 21st Century Ukraine*

Museum of Modern Art in Warsaw
/ Karakter / 2024 / Series: *the museum speaks*

Jednym z najbardziej charakterystycznych zjawisk w obszarze współczesnej kultury jest przybierająca na sile oraz intensywności fala artystycznego aktywizmu społeczno-politycznego. Z pewnością powinien on stanowić przedmiot zainteresowania badaczy/badaczek reprezentujących rozmaite dyscypliny, w tym też historię sztuki, najlepiej wykazujących multidyscyplinarne podejście. Jessica Zychowicz korzysta zarówno z metodologii wypracowanych przez historię, antropologię, *gender studies*, krytykę sztuki i kulturoznawstwo, jak i z aparatu studiów nad kolonializmem. Tę ostatnią perspektywę badawczą warto podkreślić, gdyż studium Ukrainy jako miejsca postkolonialnego rzuca światło na wiele trudno inaczej uchwytnych aspektów. To w kontekście teorii postkolonialnej oraz w dyskursie dotyczącym praw człowieka autorka książki umieszcza zagadnienia dotyczące płci i seksualności, które stanowią rdzeń tej publikacji. W książce, co zainteresuje historyków sztuki, znajdziemy wnikliwą, rozgrywaną na kilku płaszczyznach analizę dzieł sztuki pochodzących z okresu od 2000 do 2018 roku.

Podkreślić też należy wpisanie omawianych zjawisk/ruchów/tendencji w kontekst historyczny, Zychowicz sytuuje je w swoistej tradycji, która dostarczyła pod nie grunt, m.in. w dziedzictwie awangardy lat 20. i 30. XX wieku, aktywności dysydentów z 2. połowy stulecia. Omówione zostały kreatywne formy protestu, przestudiowana ich genealogia, w tym język wypracowany na potrzeby ulicznych manifestacji. Badaczka zadbała także o kontekst regionalny, czego wyrazem są m.in. odwołania do zjawisk mających miejsce w Polsce.

Książka Zychowicz to wnikliwa analiza splotu sztuki, feminizmu i protestów w Ukrainie w ostatnim dwudziestoleciu. Autorka śledzi, jak feminizm – nie tylko ideologia (czy też zbiór ideologii), baza teoretyczna, ale też zasób narzędzi i praktyk – jest przyjmowany na ukraińskim gruncie, przetwarzany oraz wykorzystywany do konstruowania społeczeństwa obywatelskiego, przy jednoczesnym krytycznym obrachunku zarówno z radzieckimi, jak i zachodnimi reprezentacjami feminizmu z przeszłości, które współcześnie postrzegane są niejednokrotnie jako kalki trącące kolonializmem bądź powiązane z ekonomiczną przemocą.

Sztuka, feminizm i rewolucje w Ukrainie XXI wieku to również prezentacja działalności kolektywów artystycznych, takich jak Femen, Feministyczna Ofensywa, VCRC, ChudRada i REP, oraz ich strategii (szczególnie medialnych) na rzecz przebudowy ukraińskiego społeczeństwa i walki o prawa człowieka. W centrum uwagi znajdują się feministyczne artystki z generacji, która wkroczyła na artystyczno-polityczną scenę już po rozpadzie Związku Radzieckiego i brała czynny udział w Pomarańczowej Rewolucji i Rewolucji Godności.

Zychowicz, analizując funkcjonowanie sztuki w przestrzeni publicznego protestu, dokonuje w tym celu krytycznego rozbioru wystaw, dzieł i działań performatywnych. Bada rolę oraz siłę sprawczą mediów cyfrowych i kreowanych przestrzeni wirtualnych. Dokłada wszelkich starań, by uwzględnić wielopłaszczyznowe niuanse. Bo nic nie jest wyłącznie „żółto-niebieskie”.

Dużo miejsca – pierwsze dwa rozdziały – poświęcone zostało założonej w 2008 r. grupie feministyczno-aktywistycznej Femen, kontrowersyjnej z uwagi na przyjętą stylistykę protestów. Femen, który rozpoczął swoje wystąpienia od sprzeciwu wobec seksturytyki, kojarzy się przede wszystkim z protestami topless. Jednak przez to, że obnażane ciała mieściły się w kanonie uznawanej przez patriariat kobiecej atrakcyjności – ciał nienormatywnych, „brzydkich” jakoś nikt pokazywać nie chciał – łatwo było w medialnych przekazach „utowarowić” aktywistki protestujące przeciwko „utowarowieniu” kobiet i de facto wzmocnić stereotypy, przeciwko którym Femen protestował.

Z drugiej jednak strony dużą zasługą Femenu jest utwierdzenie rangi ciała jako miejsca zarówno aktywistycznego działania, jak i protestu. Kobiece ciało bowiem tradycyjnie wykorzystywane było – i jest – do tworzenia wizerunków na potrzeby politycznej propagandy. Nic dziwnego więc, że znalazło się w centrum uwagi w czasach, gdy dochodzi do napięć na przecięciu problematyki narodowej, polityki płciowej, a także symboliki religijnej. Obserwujemy ciągłą renegocjację znaczeń, walkę z kolonializmem, nie tylko rosyjskim, ale też zachodnim, odbywającą się w sferze wizerunków, a w procesie tym wybitną rolę odgrywa właśnie feministyczny aktywizm artystyczny.

Zychowicz w swojej analizie Femenu skupia się przede wszystkim na komercyjności protestów w kontekście technologii mediów masowych, międzynarodowego odbioru i zauważa trafnie, że estetyka grupy zamieniła się w parodię jej własnego aktywizmu.

W książce mowa też o działalności grupy powstałej w ukraińskim środowisku akademickim, która przyjęła nazwę Feministycznej Ofensywy, oraz projektach jednej z jej (byłych już) członkiń, fotografki Yevgenii Belorusets. Tu na szczególną uwagę zasłużyło podejście do radzieckiego dziedzictwa, w sferze zarówno artystycznej, jak i mentalnej. Zychowicz plastycznie i wnikliwie ukazuje koegzystencję postsowieckiej nostalgii i erozji socjalistycznych ideałów, trwającą pośród nawiedzających niepodległą Ukrainę politycznych burz, nacjonalizmu, europejskich aspiracji, wyobrażeń: o nowoczesności, Zachodzie oraz sprawiedliwości.

Podsumowując: dostajemy do ręki swoisty raport opisujący, w jaki sposób wybrane ukraińskie środowiska artystyczne reagują na sytuację polityczną w kraju, próbują na nią wpływać i działać w obszarze przesuwania znaczeń. Towarzyszy temu bogata baza erudycyjna w zakresie teorii oraz zachowanie całego wymaganego od publikacji akademickiej aparatu krytycznego. Trzeba jednak pamiętać, że nie jest to chronologiczny zapis obserwowanych w badanej dziedzinie zjawisk ani też kompendium: twórczyń, kolektywów, zaangażowanych politycznie ruchów artystycznych itp. To autorski wybór aktorów oraz projektów, które najbardziej zaintrygowały badaczkę, wydały jej się najbardziej znaczące czy reprezentatywne, wzbogacone przez osobiste refleksje, obserwacje uczestniczące autorki, przeprowadzone wywiady i rozmowy, zebrany materiał fotograficzny – plon wielu lat badań i życia w Ukrainie. W ten sposób Zychowicz wprowadza do obiegu akademickiego cenne, pozyskane przez siebie źródła. Jej książka nosi wszelkie znamiona wyjątkowości, a ukazanie się tej wartościowej pozycji w polskim tłumaczeniu (Aleksandry Paszkowskiej) następuje w momencie, gdy studia nad kulturą Ukrainy są szczególnie poszukiwane i budzą zainteresowanie czytelników nie tylko z kręgów akademickich.